

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПЕРСОНАЛІЇ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглядаються домінуючі тенденції історико-педагогічних досліджень, актуальність яких зумовлена сучасними соціальними трансформаціями. Розглянуто етапи наукового вивчення педагогічних персоналій в історичній ретроспективі, представлено методологічні засади вивчення наукової біографії педагога, коротко показано особливості функціонування педагогічної персоналії у сфері науково-педагогічного пізнання в період з другої половини ХІХ ст. – до початку ХХІ ст.

Ключові слова: педагогічна персоналія, історико-педагогічна думка, наукова біографія, біографічний метод, педагог.

Державотворчі процеси в Україні, розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації зумовили суттєві зміни пріоритетів і цінностей у сучасній освіті, характерною ознакою якої є поєднання традицій, досвіду з інноваціями.

Побудова навчально-виховного процесу у сучасних закладах освіти на основі утвердження загальнолюдських та національних цінностей, здійснення особистісно орієнтованого підходу до дитини, виховання полікультурності визначені в Конституції України (1996), Національній доктрині розвитку освіти (2002), законах, що регламентують, реформують, модернізують діяльність у сфері освіти. Ці процеси спонукають до переосмислення сучасного освітнього простору, історії розвитку національної педагогічної думки та досвіду української школи.

Набуває актуальності питання про першоджерела української педагогічної думки, яка, за твердженням О.В.Сухомлинської, "...завжди є персоніфікована – у ній віддзеркалюється особистість її носія, з його смаками, поглядами, віруваннями та вподобаннями" [5, с.5]. Ось чому особливо значущим сьогодні є звернення до педагогічної персоналії – творчої біографії культурно-освітніх діячів, учених, педагогів минулого та систематизованого висвітлення сукупності їх педагогічних поглядів, як до однієї із важливих моделей розгляду вітчизняного педагогічного дискурсу.

Загальновідомо, що наукова біографія та творчий доробок будь-якого громадського діяча, просвітника виступає не лише адептом його наукових рефлексій, педагогічних поглядів, а й свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є унікальним віддзеркаленням соціальних процесів історичної епохи.

Вивчення, конструктивний аналіз педагогічної персоналії дає змогу не лише осмислити цілісну картину історико-педагогічного процесу в Україні, а й відкрити новий зміст, нові грані раніше досліджених наукових явищ та феноменів, дозволяє розширити та поглибити ареал вітчизняної педагогічної думки у діахронічному вимірі.

Розгляд життєдіяльності та наукової спадщини представників вітчизняної педагогічної думки у контексті історичної епохи нині виступає популярним інструментом дослідження та реконструкції феноменів та фактів історико-педагогічної науки. Відтак, виникає нагальна потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-педагогічних досліджень, присвячених педагогічній персоналії з метою виявлення методологічних основ, провідних тенденцій та форм презентації наукової біографії вітчизняних педагогів та вчених в історичній ретроспективі.

Дослідження творчої біографії вчених, педагогів та системний аналіз їх наукового світогляду з'являлися у різні часи вітчизняної історії.

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. культурно-громадські діячі, історики, літературознавці (О.Барвінський, С.Єфремов, М.Маккавейський, Н.Марков, О.Огоновський, Ф.Яреш та ін.) вивчали як педагогічну спадщину видатних педагогів минулого, звертаючи увагу їх на теоретичні напрацювання, так і представляли наукову біографію своїх

сучасників: просвітників, педагогів, громадських діячів. Вивчення історіографічних досліджень із проблеми дозволяє зробити висновок про наявність спроби у перших десятиріччях ХХ ст. застосування біографічного методу, що можна констатувати у публіцистичних працях історико-педагогічного характеру, наукових розвідках українських громадсько-освітніх діячів, публіцистів, літературознавців, істориків 20-х років ХХ століття (М.Возняк, С.Єфремов, В.Міяковський, К.Студинський, В.Родніков, К.Федоровський). У фокусі їх наукової зацікавленості здебільшого перебували біографії діячів другої половини ХІХ століття, яка характеризується появою цілої плеяди видатних вітчизняних учених, педагогів, просвітників, істориків, письменників тощо. Їх багатогранна культурно-освітня спадщина і сьогодні не отримала свого вичерпного наукового розгляду, проте незаперечним залишається факт визначної ролі персоналій цього періоду у піднесенні української науки, освіти, літератури, мистецтва.

За радянських часів історико-педагогічна наука розвивалася відповідно ідеологічній складовій суспільства; у наукових працях учених (Г.Гриценко, О.Дзевєрін, Н.Калениченко, М.Ніжинський, В.Савінець, Г.Савицька, В.Смаль, Л.Смілянський, Г.Фертман, С.Чавдаров та ін.) перевага надавалась педагогічним персоналіям А.Макаренка, Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка та ін.; у другій половині 50-х – 60-х років дослідники звернулись до вивчення Б.Грінченка, О.Маковєя, Я.Чепіги та ін.; в 70-х – першій половині 80-х років більшість праць про персоналії виходила до ювілейних дат того чи іншого педагога; у цей же період з'явилися перші наукові дослідження педагогічної спадщини В.Сухомлинського (О.Дзевєрін, В.Лоскутов, Т.Будняк, В.Караковський, І.Зязюн, Є.Родчанін та ін.).

Наприкінці 80-х років ХХ ст. нові тенденції до вивчення педагогічних персоналій зафіксовано у працях істориків педагогіки (В.Василенко, І.Зязюн, М.Левківський, М.Мухін, М.Ніжинський, Г.Сухорукова, М.Ярмаченко та ін.).

Ці роботи стали цінним джерелом об'єктивного вивчення дійсності та перебігу подій, дали змогу осмислити цілісну картину історико-педагогічного процесу в Україні в ракурсі соціокультурних змін означеного історичного періоду.

У 90-х роках ХХ століття внаслідок суспільних перетворень відбулися зміни у змісті праць про педагогічні персоналії С.Русової, І.Огієнка, Б.Грінченка, Г.Ващенко, С.Черкасенка, А.Волошина, в працях А.Бойка, М.Веркальця, О.Губка, Ж.Ільченко, Н.Копиленко, А.Марушкевич, О.Неживого, С.Філоненка тощо.

На початку ХХІ ст. з'явилися дисертаційні дослідження (Б.Гречин, О.Джус, Ю.Калічак, О.Кін, Р.Кіра, І.Пінчук, І.Сойко та інших), присвячені висвітленню педагогічних поглядів і просвітницької діяльності як вітчизняних педагогів та просвітницьких діячів О.Барвінського, А.Животка, С.Русової, С.Сірополка, І.Стешенка, М.Сумцова та інших, так і зарубіжних Я.Коменського, А.Дістервега, Д.Локка та інш.

Відмічаємо тенденцію до зростання кількості досліджень такого характеру, визначальною особливістю яких є не лише розгляд спадщини постатей, чиї імена були забуті або приховані за тих чи інших обставин, а й переосмислення, перегляд крізь призму сучасності, здавалося б, давно і системно досліджених наукових здобутків класиків педагогіки, учених зі світовим ім'ям, чиї погляди та ідеї стали підґрунтям багатьох сучасних концепцій та підходів у галузі теорії та практики навчання та виховання дітей.

Основними джерелами дослідження педагогічних персоналій виступають наукові, публіцистичні, історичні праці, архівні матеріали та інші історико-педагогічні джерела, які несуть автентичне інформаційне та змістове навантаження досліджуваного періоду. Значну роль відіграють також: публіцистичні статті, науково-популярні видання, в яких аналізувалися педагогічні явища і процеси минулого у зв'язку з відповідними подіями в культурі, освіті, житті суспільства в цілому; підручники, посібники, хрестоматії, навчальні програми з історії педагогіки, що є важливим інформативним джерелом; діяльність педагогічних музеїв присвячених конкретним персонам (М.Драгоманову, І.Огієнку, В.Сухомлинському тощо).

Значна кількість та різновекторність досліджень, присвячених педагогічним персоналіям, у вітчизняній історико-педагогічній науці дозволяють стверджувати про своєчасність спроби їх систематизації, аналізу й узагальнення. Акцентуючи увагу на дослідженні динаміки розвитку педагогічної персоналії як окремого наукознавчого напрямку в історико-педагогічній науці, метою нашої статті є вивчити особливості її функціонування у сфері науково-педагогічного пізнання в період з другої половини XIX ст. – до початку XXI ст. Окреслення хронологічних меж розгляду персоналій пов'язано з тим, що саме на другу половину XIX ст. припадає початок становлення вітчизняної історико-педагогічної науки, коли здійснювалось первинне накопичення відомостей про визначних вітчизняних педагогів та просвітницьких діячів, а початок XXI століття характеризується сучасними науковцями як період переосмислення значення педагогічної персоналії у вітчизняній історії педагогіки.

Звернення до вивчення творчої біографії культурно-освітніх діячів, учених, педагогів минулого та систематизованого висвітлення сукупності їх педагогічних поглядів у контексті історичної епохи нині виступає популярним інструментом дослідження та реконструкції феноменів та фактів історико-педагогічної науки. Сучасні дослідники української педагогічної думки О. Адаменко, Н. Антоненко, Л. Березівська, Л. Бондар, Н. Дічек, О.Петренко, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, Т. Філімонова та ін. вводять до історико-педагогічного дискурсу нову інтерпретацію поглядів та ідей відомих та забутих вітчизняних педагогів та культурно-освітніх діячів різних історичних періодів, даючи крізь призму вивчення їх творчої спадщини якісно інноваційне оцінювання історико-педагогічних явищ минулого.

“Для того, щоб персоніфіковано, системно окреслити розвиток національної педагогічної думки України як нелінійний, багатомірний процес якісних змін через творчі біографії педагогів, чий погляди, переконання, ідеї стали рушійною силою загального процесу розвитку педагогічної науки, – підкреслює О.Сухомлинська, – необхідно мати відповідний інструментарій” [5, с.5]. До переліку тих підходів і методів, які дозволяють науковцю здійснити системний аналіз історико-педагогічних явищ і феноменів певного часового проміжку, дослідниця відносить передусім біографічний метод, визначаючи його як такий спосіб опрацювання джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає як чинником його творчості, так і віддзеркаленням ...епохи. Провідною функцією цього методу в історико-педагогічній науці є пошук причин появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії та розкриття тих сутнісних, “знакових” моментів, які допомагають виявити певні закономірності у нагромадженні емпіричних фактів життєдіяльності тієї чи іншої персоналії [5, с.5].

Незаперечним є факт, що біографічне знання є важливою частиною суспільно-політичного, інтелектуального, духовного життя соціуму, оскільки безпосередньо спирається на світоглядні, аксіологічні та ідеологічні засади його функціонування у часі та просторі. Історико-біографічна інформація певного націосоціуму репрезентує вагомість його внеску у світову скарбницю цивілізаційних надбань, засвідчує ступінь розвитку соціальних структур в історичній ретроспективі, дозволяє визначити ідею пріоритетності ролі особи в історії людства.

Критерії “вибору” тих постатей, які мають бути увіковічені у пам'яті наступних поколінь, є різними для кожної нації, оскільки прямо пропорційно залежать від особливостей суспільно-історичного поступу народу, його світоглядних позицій тощо. Проте вирішальним фактором визначення ролі та внеску персоналії у тій чи іншій сфері соціокультурного буття нації виступають передусім історично зумовлені ідеологічні засади, соціально-політичні та культурні чинники розвитку.

Методологічну основу дослідження такого типу становить специфічна група підходів та методів, яка використовується для системного аналізу загальнопедагогічного процесу та педагогічної персоналії, як невід'ємної складової історико-педагогічного знання.

У процесі розгляду основних етапів життєдіяльності конкретної історичної постаті, науковому аналізу й систематизації творчої спадщини, що часто розпорошена по чисельних періодичних виданнях, епістолярії, мемуарах тощо, як уже зазначалося, провідним є біографічний підхід, завдяки якому педагогічна реальність розглядається в часі й просторі, широко охоплює проблему у великому історичному культурологічному контексті. Біографічний підхід в історії педагогіки допомагає віднайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити у сутності емпіричних фактів ті закономірності, що відіграли вирішальну роль у становленні педагогічного світогляду конкретного діяча.

Феноменологічний, синергетичний, парадигмальний підходи, педагогічна герменевтика надають необхідний науковий інструментарій для відтворення атмосфери відповідного часового періоду, реконструювання передумов формування світоглядних позицій того чи іншого педагога, з'ясування джерел впливу на розвиток особистості, на становлення поглядів і переконань ученого, узагальнення комплексу педагогічних поглядів та переконань конкретної постаті та визначення його впливу на розвиток педагогічної науки відповідного часового періоду.

Вивчення персоналії, біографічний підхід в історико-педагогічному дослідженні дає змогу піднести ефективність інноваційних педагогічних пошуків. Висока питома вага цієї інноваційно-традиційної форми буде забезпечуватись за умови дотримання дослідниками персоналії принципу історизму, об'єктивності висвітлення фактів, адекватності при використанні всіх джерел інформації, а також при уникненні ідеалізації положень та ідей минулого, надання їм догматичного статусу.

Таким чином, потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-педагогічних досліджень, присвячених вивченню персоналії, наукової біографії вітчизняних педагогів та вчених в історичній ретроспективі з метою виявлення методологічних основ, провідних тенденцій та форм презентації є очевидною. Водночас, зростання уваги до біографічної складової у науковому дискурсі історії педагогіки сьогодні вважається цілком природним, враховуючи ті зміни, що відбуваються як у науці в цілому, так і в сучасному соціокультурному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзеверін О. Г. Розвиток історико-педагогічної науки в УРСР / О. Г. Дзеверін / Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР. – Наукові записки. – Т. VI. – К.: Радянська школа, 1957. – 447 с.
2. Історіографія історії України: Курс лекцій / В.П.Коцур, А.П.Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
3. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.
4. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн.1: Навч. посібник/ За ред.О.В.Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С.3-11.
5. Сухомлинська О. В. Витоки й засади української школи рефлексології та педології (20-ті роки) / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – №3. – 1994. – С. 107–117.

Белан Г.В.

К ПРОБЛЕМЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПЕРСОНАЛИИ В ДИСКУРСЕ СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье рассматриваются доминирующие тенденции историко-педагогических исследований, актуальность которых predetermined современными социальными трансформациями. Рассмотрены этапы научного анализа педагогических персоналий в исторической ретроспективе, представлены методологические принципы изучения научной биографии педагога, коротко показаны особенности функционирования педагогической персоналии в сфере научно-педагогического познания в период со второй половины XIX – до начала XXI столетия.

Ключевые слова: педагогическая персоналия, историко-педагогическая мысль, научная биография, биографический метод, педагог.

Belan H.V.

**TO THE PROBLEM OF RESEARCH OF PEDAGOGICAL PERSONAL IN MODERN
HISTORICAL-PEDAGOGICAL SCIENCE**

The dominant tendencies of historical-pedagogical researches, actuality of that is predefined by modern social transformations, are examined in the article. The stages of scientific study of pedagogical person are considered in historical retrospective view, methodological principles of study of scientific biography of teacher are presented, and the features of functioning of pedagogical person are shortly shown in the field of scientifically-pedagogical cognition in a period from the second half of XIX of century – to beginning of XXI century.

Key words: pedagogical person, historical-pedagogical thought, scientific biography, biographic method, teacher.

УДК 373.31:51(091)

Гаран М.С.

**ІСТОРІЯ МАТЕМАТИКИ
ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

У статті висвітлено концептуальні підходи щодо гуманізації навчального процесу молодших школярів шляхом вивчення елементів історії математики.

Ключові слова: гуманізм, гуманність, історія математики.

Соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, значно змінили соціокультурне життя, що відобразилось на ціннісних орієнтирах підрастаючого покоління. Це спонукає до пошуку шляхів оновлення змісту шкільної освіти. У світлі модернізації освітньої діяльності особливого значення набуває оптимізація процесу виховання шляхом гуманізації освіти, що має забезпечити зростання ролі особистості – носія позитивних моральних якостей і ціннісних орієнтацій, якій притаманні високий рівень культури й духовності, а також здатність до самовдосконалення та саморозвитку [5, с. 30].

Недарма у системі головних ідеалів і цінностей світової прогресивної педагогіки (Х. Алчевська, Ф. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, С. Русова, Ж.-Ж.Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер та інші) центральною ланкою завжди була орієнтація на гуманістичну парадигму. Гуманізація освіти, яка ґрунтується на утвердженні людини як найвищої цінності, через розкриття її вмінь та здібностей і задоволення різноманітних професійних потреб та інтересів, є і одним із принципів впровадження Державної національної програми “Освіта” (“Україна – XXI століття”) [5, с. 30].

Поняття “гуманність” (від лат. *humanus* – людяний) похідне від поняття “гуманізм” (лат. *homo* – людина, *humanus* – людський, людяний, *humanitas* – людська природа) і означає людяність, людинолюбство, повагу до людей, людської гідності.

У філософському розумінні гуманізм – це визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, на гідне життя, а з точки зору психології та педагогіки сутність гуманності полягає в обумовленій моральними цінностями налаштованості на інших, здатності до переживання за них, до співчуття, співучасті та співпраці. Слід відзначити, значну увагу вчених до проблеми гуманізації, про що свідчить чимало різноманітних підходів до тлумачення означеного поняття. Зокрема, гуманізм розглядають як принцип світогляду, основою якого є переконання в безмежності можливостей людини і її здібностей щодо вдосконалення, вимога волі і захисту гідності особистості (І. Бужина); як органічний взаємозв’язок формування особистості та суспільної